

**ГРОШОВА РЕФОРМА Є.Ф. КАНКРІНА
(ІСТОРІОГРАФІЯ СЕРЕДИНИ XIX – XXI СТ.)**

**THE MONETARY REFORM OF YE. F. KANKRIN
(THE HISTORIOGRAPHY OF THE MIDDLE OF XIX – XXI CENT.)**

Грошова реформа 1839–1843 років, що справила значний вплив на грошову систему усієї Російської імперії, й на терени України зокрема, була втілена в життя міністром фінансів Єгором Францевичем Канкріном. Його реформа, що стала яскравою та значущою подією в історії фінансів і грошового обігу, висвітлювалась протягом XIX–XXI століть багатьма дослідниками.

1866 року видана праця Олександра Павловича Шипова про Є.Ф. Канкріна та його службу на користь імперії. Зазначається, що встановлення єдиного курсу асигнацій відносно монети викликало багато звинувачень та нарікань в адрес Є.Ф. Канкріна (оскільки він встановив платіжну одиницю в 3,5 рази більшу, ніж раніше існувала, що спричинило підвищення цін). Однак автор вважав таку критику необґрунтованою [16, С. 15]. О.П. Шипов робить припущення, що, ймовірно, слід було через «ступень богатства нашего общества», замість цільного рубля платіжною одиницею прийняти його четвертак, однак це призвело б до «потрясіння» усіх рахункових понять народу [16 С. 17]. В цілому реформа вважається вкрай успішною.

У дослідженні Р.І. Сементковського 1893 року зазначалося, що указ, виданий 1 червня 1839 року, невеликий за змістом, здійснив переворот у грошовому обігу імперії [10, С. 71]. Перед висвітленням основних положень реформи автор здійснив історичний екскурс щодо причин виникнення проблем. 1 червня 1843 року маніфестом остаточно скасовувались минулі асигнації, замінені на нові кредитні білети, «підкріплені дзвінкою монетою». Побойовання, що населення ринеться міняти паперові гроші на метал не справдилися, оскільки Є.Ф. Канкрін «привчив» людей до нової грошової одиниці обережним та обміркованим заходом впровадження депозитної каси. Автор вказує, що завдяки реформам Є.Ф. Канкріна «на всем земном шаре не было государства с таким громадным резервным капиталом» [10, С. 78-79].

М.П. Кашкаров 1898 року у своїй праці також висвітлював реформу 1839-1843 років. В цілому його праця насичена важливим фактологічним матеріалом [4, С. 47-54]. О.М. Гур'єв 1903 року у власному дослідженні також приділив чималу увагу змінам в грошовому обігу імперії в 1839-1843 роках. О.М. Гур'єв вказує, що реформі передував важливий процес напрацювання ідей реформи, протягом якого Є.Ф. Канкрін у своїх поглядах від незначних змін в грошовому обігу держави прийшов до розуміння

кардинального реформування відповідної системи [2 С. 113-114]. У підсумку А.М. Гурь'єв пише, що реформи проводились в деяких аспектах частково, а іноді й зовсім всупереч пропозиціям Є.Ф. Канкріна, однак його головна заслуга полягає в тому, що завдяки його принциповій позиції успішність реформ стала можливою [2 С.145].

Питанням реформаторської діяльності займалися різні дослідники в радянський період [6,3,14] та в добу незалежної України [8,15, 5, 7, 9, 17, 11, 12, 13].

Р.Й. Тхоржевський наводить основні відомості про грошову реформу 1839–1843 рр. Він вказує, що запроваджені паперові кредитні білети розмінювались на срібло або мідь. За один срібний рубль давали 3.50 білетами, а мідні монети стали карбувати з розрахунку 16 рублів з пуда[15, С. 84]. У праці Ніни Дорофєєвої наводиться фактологічний матеріал щодо основних аспектів реформи, зазначається, що перебудова народного грошового рахунку щодо дореформених платіжних монет торкнулась і України. (1/2 копійки стали називати шаг, дво гривневик сороківкою тощо) [5, С. 70-71]. Р.М. Шуст зазначав, що існувало декілька проектів реформи, «...підготовлені членами Державної Ради... За основу (з певними поправками), було прийнято план, запропонований міністром фінансів.» [17, С. 202]. Остаточною метою реформи повинна була стати заміна державних асигнацій на нові паперові гроші, тобто кредитні білети, лише частково забезпечені срібною монетою, а перехідною ланкою стали депозитні білети. Головним результатом реформи стало запровадження в імперії срібного монометалізму, а грошовий обіг стабілізувався [17, С.203-205].

І.Г. Скоморович також звернула увагу на проблематику діяльності Є.Ф. Канкріна. Головним завданням реформи постає запровадження в основу грошової системи металевого забезпечення, а також вилучення з обігу асигнацій, що знецінилися, а основним інструментом розрахунків став срібний рубль зі вмістом у 4 золотника 21 долі чистого срібла [13, С.198]. Зауважується, що неврожай 1840 р. та масове вилучення вкладів з банківської системи, дефіцитність державних коштів змусили уряд випустити кредитні білети на суму 30 млн срібних рублів. В підсумку автор зазначає, що реформована система грошового обігу передбачала обмін паперових грошових знаків на дорогоцінні метали (30–40 % від забезпечення емісії). Окрім того, заборонялося випускати кредитні білети задля кредитування торгівлі [13, С. 199].

В.М. Орлик у своєму дослідженні, що присвячене Є.Ф. Канкріну та фінансній політиці імперії на Правобережжі, вказує, що його постать є досить неоднозначною у вітчизняній історії, хоча в імперській та сучасній російській історіографії вона ідеалізується [9, С. 97]. Також у статті автора зазначається, що грошова реформа 1839–1843 рр. стала вінцем його кар'єри [9, С.98].

Таким чином, постать Є.Ф. Канкріна, його державницька діяльність та грошова реформа 1839-1843 років стала об'єктом наукових доробків дослідників протягом не одного століття. В імперській та сучасній російській літературі здебільшого реформа висвітлюється виключно з позитивних позицій. У сучасній вітчизняній літературі міститься важливий фактологічний та аналітичний матеріал з окресленої проблематики.

Література.

1. Гроші України / Шуст Р. М., Крижанівський А. Л., Целуйко О. П. та ін. Х. : Фоліо, 2011. 503 с
2. Гурьев А. Денежное обращение в России в XIX столетии: исторический очерк. Санкт-Петербург : Тип. В. Ф. Киршбаума, 1903. 253 С.
3. Гусаков А.Д. Денежное обращение дореволюционной России : Учебный материал по курсу «Денежное обращение и кредит СССР». М., 1954. 76 С.
4. Денежное обращение в России: Историко-статистическое исследование. Т. 1-2. / М.П. Кашкаров СПб. : Гос. Тип., 1898. 481 С.
5. Дорофеева Н.І. З історії грошей України: Навчальний посібник. Львів: Львівський банківський ін-т НБУ, 2000. 165 С.
6. Друян А.Д. Очерки истории денежного обращения в России в XIX в. М., 1941.
7. Історія грошей і банківництва: підручник / Скоморович І. Г., Реверчук С. К., Малик Я. Й. та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С. К. Реверчука. К.: Атіка, 2004. 340 С.
8. Левичева И. Н. Реформа Канкрин (Денежная реформа 1839 – 1843 гг.). *Деньги и кредит*. 1993. № 4. С. 71–77.
9. Орлик В.М. Єгор Канкрін і фінансова політика Російської імперії в правобережній Україні в другій чверті XIX ст. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*: зб. наукових праць: в 2-х частинах. К. : НАН України, Інститут історії України. 2006. Число 13. Част. 2. С. 97–110.
10. Сементковский Р.И. Е. Ф. Канкрин. Его жизнь и государственная деятельность : биографический очерк Р. И Сементковского. СПб. : Тип. и лит. В. А. Тиханова, 1893. 94 С.
11. Скоморович І. Г. Грошові системи на українських землях: історія і теорія: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 244 С.
12. Скоморович І. Г. Еволюція та функціонування грошової системи в Україні (теоретичні та історико-економічні аспекти): монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 518 С.
13. Скоморович І.Г. Еволюція та функціонування грошової системи в Україні: дис. ...докт. екон. наук: 08.00.01. Львів, 2017. 479 С.
14. Спасский И. Русская монетная система. Ленинград, 1962. 225 С.

15. Тхоржевський Р.Й. Нариси з Історії грошей в Україні: (З давніх часів до сучасності) : Навч. посібник для економічн. та історичн. фак. Вузів. Тернопіль : Вид-во Карп'юка, 1999. 237 С.
16. Шипов А.П. Очерк жизни и государственной деятельности графа Канкрин. СПб. : Тип. О.И. Бакста, 1866. 42 С.
17. Шуст Р.М. Нумізмати́ка: історія грошового обігу та монетної справи в Україні. 2-ге вид., стер. К. : Знання, 2009. 376 С.

Пасічник Наталія

**ПАРАЛЕЛЬНИЙ ОБІГ ГРОШЕЙ ЯК СУПЕРЕЧЛИВЕ ЯВИЩЕ
ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ ЗА ЧАСІВ Є.Ф. КАНКРИНА**

**THE PARALLEL CIRCULATION OF MONEY AS A CONTRADICTORY
PHENOMENON OF THE FINANCIAL SYSTEM DURING
YE. F. KANKRIN'S TIME**

Перебуваючи на посаді міністра фінансів, Є.Ф. Канкрін доклав значних зусиль упорядкуванню грошового обігу й розв'язанню проблеми «зайвих грошей», які друкувалися в надлишку протягом 1800–1823 рр. для покриття різноманітних витрат і перекриття дефіциту державного бюджету. У 1801 р. асигнаційний рубль коштував 60–65 мідних копійок, 1814–1815 рр., коли асигнацій було випущено вже на 830 млн. рублів, їх курс упав до 20 копійок сріблом, після знищення частини асигнацій, станом на 1 січня 1818 р., їх ще залишалося в обігу до 800 млн. руб. [1, С. 145]. Із 1823 р. випуск нових і вилучення старих асигнацій було припинено, а їхня загальна сума, що складала 595 776 310 рублів, залишалася незмінною до девальвації асигнацій у 1843 р. [1, С. 151].

За ініціативи Є.Ф. Канкріна вводилися паралельні грошові знаки: золота, срібна, платинова та мідна монети. Відповідно, у грошовому обігу одночасно перебували паперові й металеві гроші, що провокувало існування лажу срібного рубля відносно асигнацій. «Простонародний лаж» (паралельний обіг срібних і паперових грошей) виник ще внаслідок маніфесту від 9 квітня 1812 р. «Про введення одноманітного обігу державних банківських асигнацій» [2, С. 280–282]. Термін «лаж» (від італійського «aggio») означав перевищення ринкової ціни валютного курсу золота, срібла, векселів та інших цінних паперів над установленим номіналом. Асигнації не мали незмінного визначеного курсу, їхній курс змінювався залежно від біржового лажу. Казенний курс коригувався залежно від ринкової кон'юнктури та співвідношення касової готівки асигнацій і монет. У трактуванні